

Delavnica kot način spoznavanja odnosa mladih do drog¹

The workshop as a way of understanding the attitude of young people to drugs

Bojan Dekleva

Povzetek

*Bojan Dekleva,
dr. psih.,
Pedagoška
fakulteta v
Ljubljani,
Kardeljeva pl.
16, 1000
Ljubljana.*

*Prispevek opisuje delavnico, ki smo jo razvili za dva name-
na: za raziskovalno ugotavljanje odnosa mladih do drog
ter kot metodični medij vzgojnega delovanja. V prispevku
so prikazani rezultati izvedbe 43 takih delavnic. Dva te-
meljna zaključka našega dela sta, da so droge med mladi-
mi očitno navzoča tema ter da se je o njej mogoče z njimi
odprto pogovarjati.*

¹Prispevek predstavlja nekoliko dopolnjeno 2. poglavje drugega zvezka zaključnega poročila o raziskovalni nalogi "Tobak, alkohol in druge droge med srednješolsko mladino v Ljubljani v letu 1998" (Dekleva, 1998b). Nalogo je naročil in sofinanciral Urad za preprečevanje zasvojenosti MOL, izvajal Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani, njen vodja pa bil pisec tega prispevka (Dekleva, 1998a).

V prispevku uporabljam izraze pedagog/i, mladostnik/i in dijak/i in dijak/i v moškem spolu, vendar s tem mislim tako na ženske kot moške.

Osnutek prispevka je pregledala Sonja Žorga in prispevala več pomembnih predlogov za njegovo izboljšanje. Za to se ji zahvaljujem.

Ključne besede: droge, mladostniki, pedagoška delavnica, odločanje

Abstract

This article describes a workshop which was developed to achieve two ends: to establish the attitude of young people to drugs and as a methodical medium of educational activity. The results of carrying out 43 such workshops are presented. The two fundamental conclusions of this work are that drugs are a subject with an obvious presence among young people, and that it is possible to openly discuss the topic with them.

Key words: drugs, youth, decision making, educational workshop

Uvod

Nedovoljene droge, njihova uporaba in škodljive posledice te uporabe so postale za Slovenijo in vse druge države srednje in vzhodne Evrope ponovno zanimive v 90. letih. V zadnjih desetih letih se je namreč začela uporaba nedovoljevih drog spet širiti. Ob tem je bilo največ javne in strokovne pozornosti namenjene heroinu. Porast uporabe heroina in zasvojenosti z njim sledi z nekajletnim zamikom podobnemu porastu, ki so ga opazili v drugih državah zahodne Evrope v 80. letih.

Ta porast je posebno zanimiv med mladimi. Dejansko je med uporabniki ilegalnih drog največ mlajših ljudi, starost ob začetku uporabe različnih drog se domnevno niža, obenem pa so mladi (otroci in mladostniki) tisti, na katere naj bi bilo mogoče v večji meri vzgojno vplivati, saj so skoraj v celoti vključeni v različne (vzgojno-)izobraževalne ustanove. Zato je razumljivo, da se tiste stroke, ki se ukvarjajo z vzgojo in izobraževanjem, za droge zelo zanimajo.

Za oblikovanje nacionalne politke do drog je prvenstveno pomembno poznavanje globalnih kazalcev različne uporabe različnih drog, obseg zasvojenosti, struktura in načini delovanja za to namenjenih ustanov. Za pedagoge, ki delajo neposredno z otroki in mladostniki, pa je pomembno poznati "svojo" populacijo, torej tiste otroke in mladostnike, s katerimi vsakodnevno delajo in na katere naj bi - v zvezi z drogami - tako ali drugače

vplivali. Poleg poznavanja otrok in mladostnikov pa je potrebno poznati možne pristope in metode vzgojnega/preventivnega/svetovalnega dela.

Čeprav je mogoče prejšnji stavek razumeti tako, kot da so ti pristopi in metode poznani ali celo doktrinarno določeni, ter da bi jih vsak "dober" pedagog moral poznati, ni tako. Resnica je, da na področju preventivnega delovanja nimamo izdelanih (obveznih) programov in metodičnih pripomočkov. Ta resnica v veliki meri velja za Slovenijo, v določeni meri pa tudi za vse druge evropske države. Še več, glede temeljnih ciljev in pristopov v preventivnem delovanju v Evropi ni opaziti (popolnega ali celo zadostnega) strinjanja (Calafat in drugi, 1997).

Zdi se, kot da so nas v Sloveniji droge presenetile; zdi se, kot da nas vedno enako presenečajo, kljub temu, da so od nekdaj spremljale človeštvo in je bila njihova uporaba - bolj ali manj - razširjena v skoraj vseh poznanih človeških družbah. Droge skratka **uporabljamo**; in zdi se, da je stopnja "presenečenosti" sorazmerna stopnji, v kateri gojimo dvojno moralo v zvezi z drogami: jih prepovedujemo in uporabljamo hkrati.

Prvi korak k racionalnemu, stvarnemu in odprtemu ukvarjanju z drogo, ki naj se ne zoži le na moralistično obsojanje (in s tem povezano - skrivanje) uporabe droge, temveč pomeni upoštevanje psihične, socialne, duhovne in še kake stvarnosti vseh tistih, ki jih problem zadeva, mora biti spoznavanje te stvarnosti in soočenje z njo. Moja ocena je, da v zadnjih letih delamo ta "prvi korak" oz. smo ga - bolj ali manj - že storili.

Izhodišča in namen projekta

Sistematičnemu, načrtnemu in reflektiranemu spoznavanju stvarnosti ponavadi rečemo raziskovanje. Droge in njihovo uporabo smo v Sloveniji v 90. letih - po desetletnem predahu - spet začeli empirično raziskovati. Značilno je, da so novo obdobje raziskovanja uporabe ilegalnih drog začele v letu 1991 in 1992 tri srednješolske raziskovalne naloge (Bulič in Vesel, 1991; Bulič in Vesel, 1992; Gradišnik in Kavšek, 1991). Predvsem ena od njih (Bulič in Vesel, 1992) je bila kar nekaj let vir podatkov, ki so jih pogosto navajala javna občila. Pri vseh treh nalogah je šlo za uporabo kvantitativne metodologije, predvsem populacijskega anketiranja. Avtorice vseh treh nalog so anketirale tako ali drugače izbrane vzorce ljubljanskih osnovnošolcev ali srednješolcev.

Čeprav anketiranje in kvantitativna (to je številčna, količinska, stati-

stična) obdelava rezultatov predstavlja najpogostejšo metodologijo tovrstnega raziskovanja, pa je za posameznega pedagoga manj primerna. Pedagoga namreč praviloma ne zanima posplošljivost rezultatov na celotno populacijo ali primerljivost z rezultati nekih drugih populacij, temveč spoznavanje "svoje" populacije (torej mladostnikov iz svojega razreda, vzgojne skupine, šole, itd.) in delo z njo. Prav tako si želi spoznati ne samo to, koliko mladostnikov je drogo že poskusilo, temveč tudi, kakšen je njihov odnos do drog, kaj o njih vedo, kako jih uporabljajo, kakšna skupinska dogajanja se ob tem razvijajo. Zanimajo ga bolj poglobljene in posebljene informacije, zanimajo ga načini, kako do teh informacij priti in verjetno tudi to, kako jih uporabiti in ob njihovem pridobivanju delovati.

V današnjem času si prizadevamo za take načine pedagoškega dela, v katerih so mladostniki lahko sami dejavni, v katerih lahko v razmeroma večji meri sami izbirajo teme in način njihove obravnave, pač na ravni, ki jim je blizu in na način, da lahko sodelujejo v dialogu. Za vsakršno delo z otroki in mladostniki v zvezi z drogami pa je pomembno, da so droge marsikje še močno tabuizirana tema, oziroma da o njih ni mogoče govoriti brez moraliziranja. Le-to pa, po mojem mnenju, pedagogu prej zapira kot odpira poti do mladostnikov in s tem tudi omejuje možnosti vplivanja. Za delo z mladimi je torej bistveno pomembno vprašanje stika, zaupanja in komunikacije.

Takšni so bili naši izhodiščni pogledi, ko smo se lotili izvajanja raziskovalne naloge o uporabi drog med mladimi (Dekleva, 1998a). Čeprav je bil temeljni namen naloge ugotovljati obseg uporabe različnih drog med ljubljanskimi srednješolci z uporabo kvantitativnih metod (anketiranja), pa v tem prispevku opisujem, kako smo v raziskavi uresničevali njen dodatni namen, namreč razvijanje metodologije kvalitativnega ugotavljanja odnosa mladih do drog.

Ker smo imeli v mislih okoliščine, zahteve in možnosti šolskega dela, smo želeli razviti tak model zbiranja informacij, ki bi:

- lahko potekal v razredni skupini dijakov,
- vzpostavljal le minimalno potrebno zunanjo (pedagoško) strukturo,

da bi jo lahko nato dijaki s čim bolj dejavnim sodelovanjem napolnili s svojimi vsebinami,

- bil čim manj vsiljiv ali ogrožujoč,
- bil enostaven za uporabo,
- lahko potekal v času ene šolske ure,
- omogočal opazovanje skupinskih dogajanj,
- omogočal nadaljnje delo oz. dajal nastavke za nadaljevanje pedagoškega dela (torej bi tematiziral to področje, odpiral teme, vzpostavljaj stik in zaupanje itd).

Tak model smo nato želeli pilotsko preizkusiti na vzorcu 27 razredov in na podlagi tega preizkusa oblikovati sintezo naših ugotovitev in opažanj.

Vsebina delavnic in njihovo spremljanje

Zdelo se nam je, da bi bila idealna oblika takega modela - delavnica. To je oblika vodene, časovno omejene, razmeroma strukturirane skupinske dejavnosti (ki obsega določene "vaje" ali "naloge"), ki ustreza določeni ciljni temi in ki omogoča razmeroma veliko dejavnost vseh udeležениh in dosti horizontalnega sodelovanja.

Delavnico smo razvili s skupino, ki so jo tvorile štiri študentke in en študent socialne pedagogike². Sestavljena je bila iz nekaterih elementov, ki so jih posamezni člani že prej poznali in preizkusili³, sedaj pa smo jih morali oblikovati na ta način, da bi ustrezali specifičnim pogojem dela s šolskim razredom v okviru ene šolske ure.

Sestavili smo več predlogov, razpravljali o njih, jih praktično preizkušali, potem pa smo - ko smo se odločili za dokončno obliko - tudi vadili delavnico izvajati. Preden smo začeli izvajati delavnice na šolah, smo jih preizkusili z dvema razredoma, ki sicer nista sestavljala vzorca raziskave.

Teoretično podlago za delavnico smo našli v članku Coffielda in Goftona, *Mladi in droge* (Coffield in Gofton, 1994). Dve temeljni vsebinski iz-

² Sodelovali smo Sabina Gombač, Mina Kunstelj, Maja Kunšič, Maja Likar, Matej Sande in pisec tega poročila.

³ Pri razvoju delavnice je bil najpomembnejši prispevek Mateja Sandeja.

⁴ Ti učinki niso najno ali predvsem farmakološki; gre za sklop in interakcijo droge kot kemične substance ter socialnih in duševnih elementov, ki oblikujejo posameznikovo doživetje in "uporabo" učinkov droge.

hodišči delavnic sta bili:

- da imajo droge in njihova uporaba pozitivne in negativne strani. V prevladujočem družbenem ozračju obravnavanja drog se lahko zdi izjava, da imajo droge kaj pozitivnega, kar "bogokletna" in povsem nesprejemljiva. Če to izjavo obrnemo drugače, bi lahko rekli, da ljudje droge uporabljamo zaradi njihovih prav določenih učinkov⁴; če že ne želimo reči, da so ti "pozitivni", so pa nedvomno "motivatorji" za uporabnike drog. Mladi to vedo in zato droge uporabljajo. Droge pa imajo tudi drugačne učinke; nekateri so taki, da bi jih kot "negativne" označili samo neuporabniki, uporabniki pa ne, drugi pa so negativni tudi v očeh uporabnikov. Prizadevamo si torej lahko za to, da bodo (bodoči) uporabniki z njimi dobro seznanjeni;
- da se mladi za (ne)uporabo drog sami odločajo. Pri tem upoštevajo tim. "bilančni račun", to je svojevrstno tehtanje med koristmi in stroški, ki ji prinaša uporaba drog. Upoštevanje dejstva, da se mladi za uporabo drog odločajo na osnovi svojega presojanja njihovih učinkov in posledic, ne pomeni, da bi se nam morala zdeti vsaka uporaba drog dobra, pozitivna. To samo pomeni, da mladi droge uporabljajo zato, ker se tako odločijo, pri tem pa nanje vplivajo različni vidiki kulture, vrstniškega sveta, lastnih želja in možnosti itd. Naše možnosti vplivanja na vse te vidike so razmeroma omejene. Predvsem je tudi omejena naša možnost vplivanja na odločitve mladih.

Dokončna struktura izvajanja delavnice je bila videti taka:

- Z vsakim razredom dela par izvajalcev, čeprav lahko v sili dela tudi eden s celim razredom naenkrat.
- Če sta na voljo dva izvajalca, potem na začetku razred hitro razdelita (po abecedi ali z uporabo kake enostavne naloge) v dve skupini in ju odpeljeta v dva, vnaprej pripravljena prostora.
- Vsak izvajalec pove, da se bodo pogovarjali o "stvareh, ki človeka lahko zasvojijo" in da bodo naredili vajo, ki se imenuje "tehtnica". (Pri tem izvajalec pazi, da ne uporabi samo in predvsem besede "droga", saj obstajajo - razen kemičnih snovi - tudi druge stvari, ki lahko človeka zasvojijo. Kljub temu v nadaljevanju prispevka za te "stvari" uporabljam besedo "droge").
- Med tem izvajalec riše na tablo ustrezno tabelo (glej tabelo 5).
- V prvem koraku pove, da bodo dijaki naštevali čim več "stvari", za

katere se spomnijo, da imajo tako lastnost, da lahko človeka zasvoji ali ga naredijo odvisnega od njih. Vse "stvari", ki jih dijaki naštevajo, zapisuje na tablo.

- V naslednjem koraku pove, da bodo izbrali (eno za drugo) nekatere od teh "drog" in se o vsaki pogovarjali: katere so njene dobre in slabe strani, oz. zakaj jo ljudje uporabljajo in kaj slabega prinese.
- Nato sprejme enega za drugim več predlogov in pazi, da se izberejo "stvari", ki naj zajamejo heterogenost "drog" (npr. dovoljene in nedovoljene, farmakološke substance in odnosi, predmeti in dejavnosti, itd).
- Za vsako od teh drog nato zbira mnenja in jih sproti zapisuje na "pozitivno" in "negativno" stran. Pri tem preverja, na katero stran tehtnice bi dijaki sami želeli uvrstiti določeno lastnost ali posledico. Čeprav izvajalec sam nič ne predlaga, je dejaven v toliko, da skrbi za sodelovanje čim večjega števila dijakov ter za to, da ne bi nastalo očitno neravnotežje na tehtnici na račun zanemarjanja kakih prav očitnih lastnosti omenjenih drog.
- Ko obdelajo nekaj teh drog (in ko se porabi za to določen čas - cca 50 minut), vajo zaključiti in pozove dijake k presoji izdelane celote. Vpraša jih, kaj so spoznali oz. kaj se iz tega lahko naučijo. Pri tem spet skrbi, da ne usmerja razprave sam in da ostane v stiku s skupinskim dogajanjem, vendar tudi za to, da v končni razpravi oblikujejo kolikor toliko celovite in uravnotežene zaključke.

Z delavnicami, ki smo jih preizkušali, smo želeli sporočiti, da moramo imeti ljudje, preden se za nekaj odločimo, o tem dobre informacije, tako z ene kot z druge strani, ter da pedagogi podpiramo dijake kot bitja, ki se razumsko odločajo in ki se iz posledic svojih odločitev in odločitev drugih tudi učijo. Temeljni namen delavnice torej ni zmanjševati uporabo drog med mladimi proti njihovi volji, temveč jim - z resničnim premislekom o drogah - ponuditi model racionalnega odločanja nasploh.

Ker smo v raziskavi izvajali te delavnice v raziskovalne namene, smo predvideli tudi način zbiranja podatkov:

- Če sta na voljo dva izvajalca, potem eden vodi delavnico (drugi pa mu le občasno pomaga), drugi pa si zapisuje vse, kar je zapisano na tabli in dodaja svoja opažanja. Če je izvajalec le eden, prosi enega od navzočih dijakov, naj si na pripravljeno shemo prepisuje vse, kar bo na-

pisano na tabli.

- Takoj po uri si izvajalec/ca beleži/ta vtise in opažanja.

Za interpretacijo ugotovitev je bilo bistvenega pomena, da smo se izvajalci delavnic, v tistih dneh, ko smo jih izvajali, redno srečevali in si izmenjevali vtise in izkušnje, tako da smo oblikovali skupni okvir ocenjevanja delavnic in njihovega vrednotenja. Pri tem smo bili pozorni predvsem na naslednje značilnosti poteka delavnic:

A. Bolj objektivna dogajanja:

- Koliko in katere droge so dijaki naštetli?
- Koliko in kakšne pozitivne in negativne lastnosti teh drog so znali naštetiti?

B. Bolj subjektivna opažanja:

- Kakšno in kolikšno je zanimanje dijakov za temo o drogah?
- kateri dijaki so bili bolj dejavni in kateri manj?
- Koliko dijakov govori iz lastnih izkušenj in koliko ne?
- * Koliko je dezinformacij ali pomanjkljivih informacij o drogah?
- * Kakšen je odnos dijakov do drog in dinamika glede tega v razredu (obsojanje, "frajarjenje", zafrkavanje, grožnje, tožarjenje,...)?

Izbor razredov in izvajanje delavnic

Raziskovalni podprojekt je potekal v okviru raziskave s širšimi cilji. V načrtu raziskave smo predvideli izvedbo delavnic v 27 razredih - to je bila polovica vseh razredov, ki smo jih anketirali o drogah. Zaradi praktičnih omejitev je bilo nujno, da smo delavnice z izbranimi razredi izvajali v uri, ki je sledila anketiranju. Čeprav bi bilo boljše vzorčiti razrede za izvajanje delavnic naključno, smo - zaradi bolj zapletenega dogovarjanja o času anketiranja in izvajanja delavnic - izbrali za delavnice razrede iz tistih šol, iz katerih so se šolski svetovalni delavci osebno odzvali na poseben sestanek. Dejansko so bili na sestankih predstavniki zelo različnih vrst šol, tako da smo v izvajanje delavnic zajeli dovolj reprezentativno množico šol.

V 27 razredih smo izvedli 43 delavnic. To pomeni, da smo izvedli v 16 razredih delavnice s polovicami razredov, v 11 razredih pa s celimi razre-

di. Za dinamiko delavnic je bilo seveda bolje, če so bile skupine manjše, vendar tega - zaradi prostorskih in časovnih omejitev - ni bilo mogoče organizirati v vseh primerih.

Obdelava podatkov

Obdelava podatkov je bila kvantitativna in kvalitativna. Kvantitativno smo obdelali samo pojavljanje oz. omenjanje različnih vrst drog. Kvalitativna obdelava pa je obsegala večkratno in večurno razpravljanje izvajalcev delavnic o tem, kaj smo videli, kakšne so bile razlike med razredi, med šolami, med vrstami šol, med spoloma, ter skupno oblikovanje zaključkov.

Rezultati

V 43 delavnicah, ki so potekale 27 razredih, so dijaki našli skupaj 570 drog, ali povprečno po 13 drog v vsaki delavnici. Tabela 1 kaže frekvence delavnic glede na to, koliko drog so dijaki znali v njih našeti.

Tabela 1: Pregled števila drog, ki so se jih spomnili v posamezni od 43 delavnic.

Koliko drog so se spomnili:	V koliko delavnicah:
5	1
6	0
7	1
8	3
9	2
10	5
11	2
12	2
13	7
14	4
15	4

16	6
17	1
18	2
19	1
20	0
21	0
22	1
23	1

Tabela 1 kaže, da so dijaki v posameznih delavnicah/razredih naštelili od 5 do 23 drog. Izvajalci so razločno opazili, da se razredi močno razlikujejo glede tega, koliko jih droge zanimajo in/ali koliko o njih vedo. Najmanj drog so znali naštetiti predvsem v razredih nekaterih manj zahtevnih šol.

Tabela 2 kaže seznam drog, ki so se jih dijaki spomnili ter njihovo pogostost.

Tabela 2: Pogostost omenjanja različnih drog oziroma "stvari, ki te lahko zasvojijo" v 43 srednješolskih delavnicah.

Droga in - v delavnicah - uporabljeni izrazi zanjo:	Kolikokrat je bila omenjena:	Omenjenost droge v anketi in rang deleža "izkušanih" ⁵⁵ :
1. Marihuana, šit, gras, trava, haš, hašiš, skunk, gandža, kuki, beng	44	3.
2. XTC, E, ecstasy	39	6.
3. Alkohol	38	1.
4. Heroin, H	37	8.
5. Nikotin, cigarete	37	2.
6. LSD; 3P	35	7.
7. Koka, kokain	31	9.
8. Kava, čaj, tein	27	
9. Lepilo, neostik, lak, razredčila, uhu	25	4.

10. Čokolada (sladkarije, lizika)	23	
11. Sex	20	
12. Računalnik, internet, inet	19	
13. Televizija	19	
14. Hrana	18	
15. Krek, crack	18	10.
16. Speed	13	
17. Šport, žoga	13	
18. Metadon	11	
19. Pomirjevala	11	5.
20. Benz, bencin	9	
21. Šola, učenje	9	
22. Opij	7	
23. Čigumi, žvečilni	6	
24. Amfetamin	4	da - 11.
25. Glasba, muzika	4	
26. Plin, propan in butan	4	
27. Kokakola	3	
28. Nore gobe	3	
29. Poživila	3	
30. Tablete, tablete proti bolečini	3	
31. Družba, prijatelj	2	
32. Poppers	2	
33. Proteini, amini	2	
34. Punce, ženske	2	
35. Smejalni plin	2	
36. Spanje, poležavanje	2	

Po enkrat pa so bili omenjeni:

adrenalin, aspirin in alko, avtomobili, cegel, fliperji, knjige, lak za nohte, majoneza, mleko, motorji, obleke, pes, pornografija, potovanja, rave, red bull, poživljajoče pijače, roževina in cigarete, sadje, sekte in cerkev, starši, šminka, špirit, voda, zapravljanje.

¹ V stolpcu tabele so označene tiste droge, ki jih je omenjala tudi anketa o drogah, ki so jo srednješolci izpolnjevali pred delavnicami. Številka pomeni pogostost izkušenj s temi drogami v proučevani populaciji.

Dijaki so se spomnili skupaj 60 različnih drog oz. zasvojljivih stvari/dejavnosti. Pri tem smo mnoge sinonimne ali podobne izraze združevali v skupne kategorije oz. nazive. Največ različnih nazivov so dijaki uporabljali za označevanje različnih oblik kanabisa. Ker je delavnica potekala takoj po anketiranju, bi lahko domnevali, da so se dijaki najpogosteje spomnili tistih drog, ki so bile omenjene v anketi. To je deloma res; prvih sedem najpogosteje omenjenih drog je res s seznama drog, po katerih je spraševala anketa.

Vendar pa so dijaki skoraj enako pogosto našli tudi kavo, čaj, čokolado, računalnik, televizijo, internet in hrano, ki jih anketa ni omenjala. Poleg tega so našli celo vrsto drugih, dovoljenih ali nedovoljenih drog, ki so v nekem smislu izvirne, mnoge od njih pa so se prav pred kratkim časom začele bolj pogosto uporabljati. Zato lahko domnevamo, da ta spisec v veliki meri odraža "naravna" pojmovanja dijakov o tem, kaj droge so, njihove izkušnje ali informacije, ki so jih dobili od drugih, bolj ali manj izkušenih prijateljev in znancev.

Poleg pričakovanega "bogastva" odzivov in informacij v zvezi z marihuano, kot najbolj razširjeno nedovoljeno drogo, me je presenetilo bogastvo informacij v zvezi z lepili (omenjanje tržnih imen izdelkov, itd.), razmeroma pogosto omenjanje bencina in plina (tudi smejalnega). V spisku je najti tudi bolj eksotične predloge: (verjetno ironični) "cegel", nerazumljiva "ročevina in cigarete" in kar smešna "šminka". Vendar je neko dekle pojasnilo, da je prav ona zasvojena s šminko, da ne more nikamor brez nje, da se mora našminkati tudi v nedeljo zjutraj, takoj ko vstane, tudi če ne namerava oditi od doma, itd. Zanimiva je še zasvojenost s šolo in učenjem, ki seveda resnično "drži" del mladih.

V nadaljevanju smo v delavnicah izbrali določne droge (njihovega spiska tu ne navajamo) in si izpisovali mnenja dijakov o njihovih lastnostih in posledicah. V tabeli 3 smo združili nekaj tipičnih mnenj dijakov o petih bolj pogostih oz. poznanih drogah. Posamezna delavnica sicer ni proizvedla toliko gradiva, kot ga prikazujemo v vsakem okenčku tabele 3, ker so morale delavnice, zaradi omejenega časa, potekati precej hitro.

Tabela 3: Tipične izjave o razlogih za uporabo in slabih straneh izbranih drog - iz srednješolskih delavnic.

6. LSD, IP	30	7.
7. Koka, kokain	31	8.
8. Kava, čaj, tein	27	
9. ...		

Droga:	Zakaj jo uporabljajo:	Slabe strani:
Marihuana	<i>hitro zadane, zdravilo proti raku, smeješ se, dobra volja, vklop v družbo - dobiš frende, vse se ti zdi fajn, zaplavaš, zasanjaš, začneš razmišljati, dost ga je, ne moreš biti odvisen, pozabiš na težave, sprošča, ima dober okus, se greš frajerja, lajša bolečine, dvig koncentracije, dvig samozavesti, ...</i>	<i>pozneje si zamorjen, depresije, slabo za pljuča, izguba spomina, glavobol, žeja, lakota, izgubiš frende, lahko bruhaš, slabst če mešaš, ti je lahko žal, koncentracija pada, postaneš hašišar, je illegalen, policija - racija, lahko si psihično odvisen, padeš v bad, motorično si manj sposoben, stane denar, ...</i>
Alkohol	<i>omama, sproščenost, tremo zgubiš, pogum dobiš, veselje, je poceni, se razgovoriš, odžejja, dober za kri, če te zebe, ...</i>	<i>bruhaš, slaba orientacija, uničuje možgane, ne dvigne si ti, smrdiš, maček, hitra jeza, nesreče, nezaželeni spolni odnosi, moriš - ko si pijan, pumpanje, točke v prometu, ...</i>
Lepila	<i>poceni, lahko dostopno, legalno, hitro in dobro zadane, diši, dobre halucinacije, te nasiti, te zadane do konca, se smeješ, se ti ful vrti, omotičnost, ...</i>	<i>boleča glava, zastrupitev, pečejo pljuča, možnost zadušitve, uničuje možgane, tresesh se, so (pre)draga, požar, smrt pri veliki dozi, škoduje nosu in sluznici, ...</i>
Heroin	<i>si v redu, ko si pod dozo, samozavest ti da, ne čutiš bolečin, pozabiš na probleme, blaženost, ...</i>	<i>se ti vidi, spiš, družba te izloči, težko se je odvaditi, cold turkey, strihnin mešajo noter, vse te srbi, smrt - overdoza, hitra odvisnost, AIDS, je drag, shujšaš, ...</i>
XTC	<i>ti da energijo, moč, hitrost, plešeš, si živahen, zadet, poživi, dobro se imaš, vzdržljivost, družabnost, samozavest, preprosta uporaba, sprosti do konca, ful padeš v muziko, te "boli" za okolico, ...</i>	<i>zobje, možgani, smrt, bad scena, bruhanje, izguba spomina, izčrpanost, žeja, dehidracija, uniči jetra, je drag, bolečine, ful zateguje, je illegalen - racija, možganske celice uničuje, je sintetičen, ...</i>

V redkih manj razgibanih in informiranih razredih se je obravnava drog hitro zaključila s tem, da "so škodljive" in "da postaneš od njih odvisen" ali "umreš", v bolj razgibanih pa so dijaki znali naštet lastnosti in posledice drog na zelo diferenciran način. Zanimivo je bilo opazovati, kako so dijaki med razpravo včasih znali povedati, kdo med njimi je že izkušen in kdo "že ve" in "naj kar sam pove".

Po opravljenih delavnicah in več analizah naših spoznanj smo oblikovali naslednje teze oz. zaključke:

1. Na splošno se med dijaki različnih smeri (pa tudi med dijaki različnih razredov iste smeri) pojavljajo velike razlike v vseh opazovanih značilnostih.
2. Tema drog se zdi večini dijakov (zelo) zanimiva, manjšini je povsem tuja in nezanimiva.
3. Dijaki enih smeri vedo o drogah veliko, dijaki nekaterih drugih smeri pa malo ali popolnoma nič. To smo opazili predvsem pri dijakih manj zahtevnih programov, ki usposabljaajo za določene poklice, ki se opravljajo predvsem v naravi, ki jih obiskujejo dijaki iz izrazito podeželskih predelov Slovenije, pa tudi v nekaterih šolskih programih s specifično narodnostno sestavo.
4. Lahko bi rekli, da vsi dijaki poznajo temeljni problem drog: možnost zasvojitve in negativne psihosocialne posledice, le redki so omenjali kriminal kot posledico uporabe drog.
5. Skozi ocenjevanje tega, koliko dijakov govori o katerih drogah iz lastnih izkušenj, smo oblikovali nekakšno lestvico domnevne pogostosti izkušenj z različnimi drogami. Na prvem mestu je gotovo alkohol, sledi mu tobak. Nato smo razvrstili tri najpogostejše že uporabljene nedovoljene oz. kulturno manj sprejete droge: marihuano, ecstasy, in hlapila⁶. V nekaterih razredih bi lahko zamenjali zaporedje zadnjih dveh omenjenih drog. Presenetila nas je pogostost omenjanja ecstasy-ja in obseg seznanjenosti s to drogo.
6. V splošnem dijaki sprejemajo uporabo nedovoljenih drog kot življenjsko stvarnost; nismo opazili skrajnega obsojanja ali čudenja, da droge

⁶ Dejansko (to je sodeč po anketiranju reprezentativnega vzorca razredov) so si dijaki/inje v tej populaciji že pridobili vsaj kako izkušnjo najpogosteje z alkoholom, sledi tobak, nato pa kanabis, inhalanti, pomirjevala in sedativi, ecstasy, LSD in heroin.

- sploh obstajajo in da jih kdo uporablja, ali pa da mi o njih tako z njimi govorimo. Nekakšno zadrego je bilo opaziti le pri enem ali dveh razredih, ki smo jih omenili že v 3. točki zgoraj.
7. V nekaterih (redkih) razredih je bilo opaziti bolj ali manj enotno izrecno in izrazito obsojanje drog. V drugih razredih smo občutili nezaupanje (do sošolcev) in strah pred možnimi posledicami, ki bi lahko zaradi informacij, razkritih v delavnici, nastale v šoli (dijaki so že imeli izkušnje, da so jih sošolci "zatožili"). Tega nezaupanja nismo razumeli kot morebitnega izraza odpora do drog, temveč kot zadržanost v zvezi z določenimi temami pred določenimi vrstniki ali avtoritetami.
8. Praviloma smo opazovali značilne razlike v ocenjevanju in odnosu do t.i. "mehkih" in "trdih" drog. Čeprav so v nekaterih razredih kazali poenoten odpor do vseh drog, so se povsod zavedali posebne nevarnosti in kazali poseben odpor do kokaina in predvsem heroina.
9. V večini razredov je bilo nekaj (eden do štirih) izstopajočih posameznikov, ki so nedovoljene droge očitno poznali iz obsežnih osebnih izkušenj. Velikokrat so za te sošolce in njihove izkušnje vedeli tudi njihovi sošolci. Ti posamezniki so kazali velikokrat bolj izrazit interes za droge in so o njih več vedeli. V razredih so se oblikovali taki odnosi, ki so včasih kazali na to, da imajo drugi sošolci prej omenjene za "pozitivne eksperte", včasih pa so jih ocenjevali bolj negativno. V slednjih razredih je bilo seveda o drogah težje odprto govoriti.
10. Opazili smo razlike med strokovnimi šolami (več poudarka na alkoholu in lepilih) in gimnazijami (razmeroma več poudarka na marihuani in ecstasy-ju). Te razlike so se nam zdele značilne in razložljive.

Zaključek

Raziskovalni projekt, v katerem smo razvijali in preizkušali opisano delavnico o drogah za srednješolce, nas ni pripeljal do morebitnega "objektivnega" merila v zvezi s problemom drog med mladimi ali njihovih stališč do drog. Pokazal pa nam je način, kako se pogovarjati z mladimi o teh temah in nam omogočil oblikovati občutke in ocene, ki smo jih poskušali objektivizirati v razpravah in strokovnih izmenjavah mnenj med nami - izvajalci delavnic. Za pisca tega prispevka sta najpomembnejši dve spoznanji iz delavnic:

- * Tema drog je med mladimi (15-16 letniki) razločno in pomembno na-

vzoča, med njimi so prisotne tudi droge in njihova uporaba. Tega dejstva nima smisla spregledovati in se obnašati, kot da ga ni, oziroma verjeti, da se bo problem razrešil, če se o njem ne bomo pogovarjali ali "ne hoteli slišati", da mladi droge uporabljajo;

* Z mladimi se je mogoče pogovarjati o drogah odprto in pošteno, s čimer mislim na predpostavko, da smo vsi - pedagogi in mladostniki - samostojni ljudje, ki se o sebi bolj ali manj samostojno odločamo v skladu s svojo presojo. Cilj in metoda pedagoškega dela bi morala zato biti krepitev dijakov kot subjektov in krepitev njihove sposobnosti odločanja in izbiranja, pri čemer jim lahko pomagamo z verodostojnimi informacijami, s širitvijo pogleda na nove vidike uporabe drog in s pripravljenostjo na to, da se bomo skupaj z njimi učili tudi mi.

Pedagog pa ob tem ne more vplivati na to, da bi bil svet v celoti bolj racionalen in "dober", kot je v resnici. Lahko samo prispeva k temu, da ne bi bil bolj neracionalen in nasilen prav zaradi njegovega delovanja.

Opisana delavnica lahko služi kot izhodišče za mnoge nadaljnje delavnice, pogovore in skupinske dejavnosti. Te lahko tematizirajo in problematizirajo vprašanja odločanja, utemeljenosti, želja, ciljev, vrstniškega pritiska, obče kulture, pa tudi škodljivosti drog in načinov omejevanja te škodljivosti. Pri tem je potrebna pretežno informacijsko-racionalističen pristop opisane delavnice dopolnjevati še z drugimi pristopi.

Literatura

Bulič, O. in Vesel, D. (1992), *Droge, spolnost & AIDS med mladostniki*. Ljubljana, Gimnazija Ledina.

Bulič, O. in Vesel, D. (1991), *Razširjenost mamil na osnovnih šolah*. Ljubljana, Gimnazija Ledina.

Calafat, A. in drugi (1997), *Characteristics and social representation of ecstasy in Europe*. Palma de Majorca, IREFREA.

Coffield, F. in Gofton, L.: Mladi in droge. *Mreža drog*, vol. 2/1994, št. 3, s. 45-86.

Dekleva, B. (1998a), *Tobak, alkohol in druge droge med srednješolsko mladino v Ljubljani v letu 1998*, prvi zvezek raziskovalnega poročila. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Dekleva, B. (1998b), *Tobak, alkohol in druge droge med srednješolsko*

mladino v Ljubljani v letu 1998, drugi zvezek raziskovalnega poročila. Ljubljana, Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Gradišnik, I. in Kavšek, S. (1991), *Mehke droge in ljubljanska srednješolska populacija*. Ljubljana, Gimnazija Poljane.